

**KIBERJINOYATLARNI KVALIFIKATSIYA QILISHDA XALQARO
HUQUQNING AHAMIYATI**

Og'amurodov Bahriddin Bobirovich

Toshkent davlat yuridik universiteti magistratura 1-bosqichi "Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisda kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xalqaro huquqning tutgan o'ri va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Kiberjinoyatlarning transmilliy xususiyatga ega ekanligi, ularni faqat milliy qonunchilik doirasida samarali tartibga solish imkoniyatini cheklayotgani asoslab berilgan. Shu munosabat bilan kiberjinoyatlarga qarshi kurashish hamda ularni to'g'ri kvalifikatsiya qilishga xizmat qiluvchi asosiy xalqaro-huquqiy hujjatlar xronologik ketma-ketlik asosida tahlil etilgan. Xususan, Budapesht konvensiyasi, Afrika Ittifoqining Malabo konvensiyasi, Yevropa Ittifoqining NIS va NIS2 direktivalari hamda BMTning 2024-yildagi Kiberjinoyatlarga qarshi konvensiyasining mazmun-mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, xalqaro standartlarni milliy jinoyat qonunchiligiga implementatsiya qilish zarurati ham ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: kiberjinoyat, kvalifikatsiya, xalqaro huquq, Budapesht konvensiyasi, NIS2 direktivasi, BMT konvensiyasi, elektron dalillar, kiberxavfsizlik.

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida insoniyat hayotining deyarli barcha sohalari axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan chambarchas bog'lanib qoldi. Bugungi kunda davlat boshqaruvi, bank-moliya tizimi, ta'lim, tibbiyot, elektron tijorat va kundalik ijtimoiy munosabatlarning katta qismi internet va raqamli tizimlar orqali amalga oshirilmoqda. Bunday jarayonlar

jamiyat taraqqiyoti uchun keng imkoniyatlar yaratgani holda, yangi turdagi xavf va tahdidlarning ham paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ana shunday zamonaviy tahdidlarning eng murakkab va xavfli ko'rinishlaridan biri kiberjinoyatlardir.

Kiberjinoyatlar o'zining transmilliyligi, anonimligi, yuqori texnologik murakkabligi va yashirin xarakteri bilan an'anaviy jinoyatlardan tubdan farq qiladi. Ayniqsa, bunday jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilish bugungi jinoyat huquqining eng murakkab masalalaridan biriga aylanmoqda. Chunki kiberjinoyatchi bir davlat hududida turib boshqa davlatdagi axborot tizimlariga hujum qilishi, ma'lumotlarni uchinchi davlat hududida joylashgan serverlar orqali o'g'irlashi yoki noqonuniy harakatlarni bir vaqtning o'zida bir necha davlat hududida amalga oshirishi mumkin. Natijada jinoyat sodir etilgan joyni aniqlash, tegishli yurisdiksiyani belgilash va qaysi davlat qonunchiligini qo'llash masalasi murakkablashadi. Shu sababli kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xalqaro huquqning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish va ularni xalqaro darajada tartibga solishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar bir necha bosqichlarda shakllandi. Ayniqsa, so'nggi o'n yillik davomida qabul qilingan xalqaro hujjatlar ushbu sohada yagona standartlarni ishlab chiqishga xizmat qildi. Ushbu hujjatlar davlatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, elektron dalillar bilan ishlash mexanizmlarini takomillashtirish hamda kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning umumiy mezonlarini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda.

Kiberjinoyatlar sohasidagi eng muhim xalqaro-huquqiy hujjatlardan biri sifatida Yevropa Kengashining 2001-yilda qabul qilingan "Kiberjinoyatlar to'g'risida"gi Budapesht konvensiyasini ko'rsatish mumkin. Mazkur konvensiya bugungi kungacha kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha eng asosiy xalqaro

standartlarda biri hisoblanadi. Konvensiyada tizimlarga noqonuniy kirish, ma'lumotlarni noqonuniy qo'lga kiritish, kompyuter tizimlari faoliyatini buzish, kompyuter firibgarligi va elektron soxtalashtirish kabi qilmishlar jinoyat sifatida belgilangan. Ushbu hujjatning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, u davlatlarga kiberjinoyatlarni kriminalizatsiya qilishning yagona modelini taklif etdi. Natijada turli davlatlar qonunchiligida kiberjinoyatlarga nisbatan umumiy yondashuv shakllana boshladi. Budapesht konvensiyasi nafaqat moddiy-huquqiy normalarni, balki protsessual mexanizmlarni ham o'z ichiga oladi. Xususan, elektron dalillarni tezkor saqlash, trafik ma'lumotlarini yig'ish, raqamli izlarni aniqlash hamda davlatlar o'rtasida tezkor axborot almashinuvi kabi masalalar konvensiyada alohida tartibga solingan. Bu esa kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilish jarayonida dalillar bazasining ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

So'nggi o'n yillikda kiberjinoyatlarga qarshi kurashish masalasi xalqaro hamjamiyat e'tiborining markaziga yanada chuqurroq o'rin oldi. Xususan, 2014-yilda Afrika Ittifoqi tomonidan "Kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risida"gi Malabo konvensiyasi qabul qilindi. Mazkur konvensiya Afrika mintaqasida kiberjinoyatlarga qarshi kurashishning umumiy standartlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, unda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, elektron tijorat xavfsizligini ta'minlash hamda axborot xavfsizligini mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu hujjatning muhim jihatlaridan biri shundaki, unda inson huquqlari va shaxsiy hayot daxlsizligini himoya qilish masalasi markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Bu esa kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda inson manfaatlariga asoslangan yondashuvni kuchaytirishga xizmat qildi.

Kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xalqaro standartlarning rivojlanishida Yevropa Ittifoqining ham o'ri katta bo'ldi. Jumladan, 2016-yilda Yevropa Ittifoqi tomonidan "Tarmoq va axborot tizimlari xavfsizligi to'g'risida"gi NIS direktivasi qabul qilindi. Ushbu direktiva Yevropa hududida muhim axborot infratuzilmalarining xavfsizligini ta'minlash, davlatlar o'rtasida axborot almashinuvi mexanizmlarini yaratish va kiberxavfsizlik standartlarini shakllantirishga qaratildi. Mazkur direktivada davlatlarga muhim infratuzilmalarda sodir bo'ladigan kiberhujumlar haqida majburiy ravishda xabar berish tizimini joriy etishni tavsiya qilindi. Bu esa kiberjinoyatlarning xavflilik darajasini baholash va ularni differensial kvalifikatsiya qilish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Raqamli texnologiyalarning yanada rivojlanishi va kiberxavflarning kuchayishi natijasida 2022-yilda Yevropa Ittifoqi tomonidan yangilangan NIS2 direktivasi qabul qilindi. Ushbu hujjat avvalgi direktivaga nisbatan ancha keng qamrovli bo'lib, strategik infratuzilmalar, energetika, transport, sog'liqni saqlash va moliya tizimlarining kiberxavfsizligini mustahkamlashga qaratilgan normalarni ham o'zida mujassamlashtirdi. NIS2 direktivasida kiberhujumlarning og'irlik darajasi va jamiyat uchun xavflilik mezonlarini aniqlashga ham alohida e'tibor qaratildi. Shu sababli mazkur hujjat kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xavflilik darajasiga asoslangan zamonaviy yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qildi.

So'nggi yillardagi eng muhim xalqaro-huquqiy voqealardan biri esa 2024-yil 24-dekabr kuni BMT Bosh Assambleyasi tomonidan "Kiberjinoyatlarga qarshi konvensiya"ning qabul qilinishi bo'ldi. Ushbu konvensiya kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha universal xalqaro mexanizm yaratishga qaratilgan birinchi yirik

BMT hujjati hisoblanadi. Konvensiyada kiberjinoyatlarga oid asosiy terminlarning yagona ta'rifi berilgan bo'lib, bu turli davlatlar qonunchiligidagi tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, konvensiyada davlatlar o'rtasida o'zaro huquqiy yordam, elektron dalillar bilan ishlash, tezkor axborot almashinuvi hamda rivojlanayotgan davlatlarga texnik yordam ko'rsatish mexanizmlari belgilangan. Mazkur konvensiyaning yana bir muhim jihati shundaki, unda inson huquqlarini himoya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Chunki bugungi raqamli jamiyatda kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bahonasida shaxsiy hayot daxlsizligi, so'z erkinligi yoki axborot olish huquqlarining cheklanish xavfi ham mavjud. Shu sababli BMT konvensiyasi kiberxavfsizlik va inson huquqlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan zamonaviy xalqaro standart sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yuqoridagi xalqaro-huquqiy hujjatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xalqaro huquq hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Chunki kiberjinoyatlar global xarakterga ega bo'lgani sababli ularni faqat milliy qonunchilik doirasida samarali tartibga solishning imkoni cheklangan. Ayniqsa, elektron dalillar bilan ishlash, davlatlararo tergov harakatlarini amalga oshirish, ekstraditsiya masalalarini hal qilish va transmilliy jinoyatchilikka qarshi kurashishda xalqaro huquqiy mexanizmlar muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bundan tashqari, xalqaro huquq normalari davlatlarning milliy jinoyat qonunchiligini takomillashtirishga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, xalqaro standartlar asosida milliy qonunchilikka yangi jinoyat tarkiblarini kiritish, elektron dalillar bilan ishlashning protsessual mexanizmlarini ishlab chiqish hamda

huquqni muhofaza qiluvchi organlarning texnologik salohiyatini oshirish imkoniyati yuzaga kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, bugungi raqamli jamiyat sharoitida kiberjinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xalqaro huquqning ahamiyati nihoyatda katta hisoblanadi. So'nggi o'n yillikda qabul qilingan xalqaro konvensiyalar va xalqaro-huquqiy hujjatlar kiberjinoyatlarga qarshi kurashishning yagona standartlarini shakllantirishga, davlatlar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga hamda inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, Budapesht konvensiyasi, Malabo konvensiyasi, NIS va NIS2 direktivalari hamda BMTning 2024-yildagi Kiberjinoyatlarga qarshi konvensiyasi zamonaviy xalqaro kiberhuquq tizimining asosiy tayanch hujjatlariga aylanmoqda. Kelgusida ushbu xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka samarali implementatsiya qilish, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning malakasini oshirish va xalqaro hamkorlikni yanada kuchaytirish kiberjinoyatlarga qarshi kurashning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. African Union Convention on Cyber Security and Personal Data Protection, adopted in Malabo, Equatorial Guinea, June 27, 2014;
2. European Union, Directive 2016/1148 on Security of Network and Information Systems, adopted July 6, 2016;
3. European Union Directive 2022/2555 on Measures for a High Common Level of Cybersecurity across the Union, adopted December 14, 2022;
4. United Nations Convention against Cybercrime, adopted by General Assembly resolution 79/243, December 24, 2024;
5. Salaev N., Ro'ziev R. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishga oid milliy va xalqaro standartlar// Monografiya, – Toshkent 2018;
6. Ovliyakulov H. Kiberjinoyatchilik turlari va uning oldini olish masalalari// Maqola, Innovation Science and Research, 02.06.2023.